

VII

Co je estetika

Estetika je společenská věda jednající o estetických jevech. Mezi estetickými jevy prvé místo zaujímá umění, neboť v umění estetická funkce na sebe váže ostatní jeho společenské funkce, kdežto při estetických jevech mimouměleckých je průvodní, provází některý duchovní nebo hmotný účel. Proto členíme estetiku ve dvě části, v teorii umění a v teorii estetických jevů mimouměleckých.

Estetické jevy jsou dány jako specifické *významy* věcí, především objektů záměrně vytvořených za účelem estetického působení, tzv. *artefaktů*, hmotných nositelů toho, co jmenujeme uměleckým dílem. Estetické významy se relativně ustalují, zejména pokud jde o významy uměleckých děl, ve více nebo méně trvalé, nikoli však věčné *hodnoty*. V tom smyslu jedná estetika o umění a o estetických významech věcí jako o *kulturních hodnotách*. Studuje jejich vznik, jejich společenskou podmíněnost a funkci, zejména třídí, rozebírá jejich formovou i obsahovou skladbu a zabývá se i hledisky, normami a soudy, v nichž společnost, jmenovitě ta či ona *společenská třída*, vyjadřuje své představy o jejich estetické platnosti a účinnosti.

Estetičnost jevu, jeho specificky estetický význam pro člověka, záleží v tom, že určitý objekt, ať přímo daný, člověkem přetvořený nebo záměrně **111**

vytvořený [artefakt], se v jeho vědomí *esteticky odráží* [leninská teorie odrazu]. Rozechvívá totiž do hloubky všechnu jeho bytost ve vzájemně si odpovídajícím a navzájem se podmiňujícím rozvlnění smyslů, citu, obraznosti a ideové představivosti. Fyziologicko-psychologickou podstatu tohoto hloubkového odrazu lze spatřovat ve specifické souhře funkcí první a druhé signální soustavy. Jednotná a ústrojná reakce smyslů, citu, obraznosti a myšlení, která je těsným spojením obou signálních funkcí navozena, je pro estetický odraz příznačná a v této jednotě a ústrojnosti se v ostatní oblasti psychična nevyskytuje. Subjektivně se projevuje vzrušením, které je pocíťováno kladně, jako podnět stvrzující a stupňující životní pocit vnímajícího. Uvádí jej v nový, dosud neprožitý vztah ke skutečnosti, nabádá k novému hodnocení skutečnosti, takže estetické vzrušení nelze vystihnout pojmem pouhé „libosti bez zájmu“ (Kant). Proto se estetika neomezuje jen na studium těch estetických jevů, které se běžně shrnují v představu „krásna“. Zabývá se s nemenším zájmem estetickými jevy, u nichž nad tzv. krásou „pouhou“ zřetelně převažují jiné stránky estetičnosti: pokud jde o dílo umělecké např. umělecká *typičnost*, *charakterističnost*, *obrazná ideovost* apod., nebo jde-li o estetický předmět mimoumělecký, půvab a poutavost vyplývající z jeho dokonale řešené *funkce užtkové* [krása stroje a nástroje, bytového zařízení, městského a krajinného prospektu, továrny, letiště apod.).

Estetika hledí bedlivě k tomu, že schopnost esteticky vnímat (esteticky skutečnost odrážet) i schopnost z podnětu estetického odrazu samostatně umělecky tvořit vzniká za rozhodujícího působení *společnosti*, zejména za vlivu *společensko-výrobní práce*. Teprve působením *společensko-historickým* se zjemňuje a diferencuje sféra smyslových reakcí člověka, smysly člověka nespolečenského, se vyvíjejí ve smysly člověka společenského, vytváří se hudební ucho a oko přístupné kráse tvarů (Marx) a jako fyziologický základ toho specifická soustava společensky podmíněných reakcí (reflexů), která člověku umožňuje esteticky vnímat a umělecky tvořit.

Za zvláštní případ estetického odrazu skutečnosti pokládá estetika *odraz umělecký*. Je to takový estetický odraz skutečnosti, který je prostřednictvím umělecké tvorby vtělen ve *tvar* a skrze tento umělecký tvar *sdělen společnosti* a učiněn tak společenským významem a hodnotou. Umělecký odraz odhaluje nezřídka skutečnost po stránce dosud nepocíťené nebo nejasně uvědomělé. Estetika proto právě spatřuje v umění kromě složek smyslově emotivních a obrazivých i důležitý prvek *poznání*.

Jako teorie umění se estetika zabývá procesem umělecké tvorby, totiž postupem vtělování (objektivace) estetického odrazu v umělecky významný tvar. Hotové umělecké dílo pak podrobuje *rozboru skladebnému*, snažíc se určit funkční význam jednotlivých jeho složek i uměleckého díla v jeho celistvosti. Při tom hledí nejen k funkčním vztahům uvnitř uměleckého díla, ale soustavně si všímá i toho, jak skladba uměleckého díla a jeho funkce je podmíněna *zvnějšku*, činiteli společenskými, především společensko-výrobními poměry. V souvislosti s tím řeší estetika problémy vnímání, chápání a prožitku uměleckého díla u jednotlivce i společnosti a účinku uměleckého díla na společenské vědomí a společenské bytí. Vycházejíc tak z uměleckého odrazu společenské skutečnosti, postupujíc přes jeho objektivaci v uměleckém tvaru a výtvoru, navrácí se teorie umění přes rozbor účinků uměleckého díla na společenské vědomí zpět, k realitě společenských vztahů.

Jako teorie estetických jevů mimouměleckých se estetika zabývá otázkou, jak se estetično, tj. estetické významy, hodnoty, normy a estetické funkce, uplatňuje a může uplatnit v různých oblastech společenského života, v životě politickém a veřejném vůbec, v pracovním procesu, v konkrétních lidských vztazích, činnostech a situacích, v bydlení, v poměru člověka k přírodě a ke kultuře, ve způsobu, obsahu a hodnotách lidského života vůbec. V tom smyslu chce být dnešní marxistická estetika zároveň vědou o socialistickém *životním slohu*.

Jádro estetiky tvoří *problematika společenská*. Jejími nejbližšími vědami jsou jednak konkrétní disciplíny uměnovědné, především historie umění, jednak vědecká psychologie s fyziologií, historie vůbec, sociologie a filosofie. Gnoseologickým základem estetiky, jako každé vědy, jsou *hlediska dialektického a historického materialismu*. Svou problematiku rozvíjí estetika v rámci vztahu mezi *bytím* přírodním a společenským jako jsouncem prvotním a společenským i individuálním *vědomím* člověka jako jeho *hloubkovým odrazem*.

Vědeckou estetiku je třeba odlišovat od estetických názorů obecnstva i od názorů tvůrčích umělců, od uměleckých programů a od nauk jednotlivých uměleckých škol a směrů. Tyto názory jsou pro estetiku vzácným *předmětem* poučení, postrádají však základních rysů vědy, neboť vznikají dosud většinou více nebo méně živelně a nahodile. Naproti tomu estetika, pokud chce být vědou, usiluje o to, aby její poznávací postupy byly organizovány z vytčených hledisek gnoseologických, aby měla gnoseologicky vymezený **113**

předmět, dovedla se ho zmocnit promyšlenou metodou a zpracovat jej specifickou výzkumnou technikou (např. experimentem).

Jako všechny vědy i estetika chce sloužit *společenské praxi*. Poznávajíc vědecky jevy a projevy, které jsou pro lidství jedny z nejtypičtějších (umění a estetické vůbec), přispívá k hlubšímu sebepoznání a sebeuvědomění člověka, posiluje a stupňuje jeho životní pocit a ukazuje i ne jeden způsob, kterak prosvětlit lidské společenské usilování hodnotami radosti a štěstí.